

THOREAU; PENSADOR DE LA NATURA I DE LA INTIMITAT

Ramon ALCOBERRO

Henry David Thoreau va néixer en 1817 i morí en 1862 a Concord, Massachusetts, en un moment de canvis polítics i tecnològics decisius, just quan Amèrica deixava de ser el Nou Món i començava a aparèixer com una nova gran potència. Al llarg de la seva vida, relativament curta, va ser testimoni crític d'una mutació cultural impressionant, potser de la més ràpida que havia conegut la història fins aleshores. Des d'un indret encara rústic, la petita ciutat de Concord, que havia estat el bressol de la revolució americana, veié néixer un món basat en la idea de progrés, en la gran indústria i en la tecnologia, mentre Amèrica del Nord reivindicava la democràcia com un nou marc polític, lluny de la vella Europa de les monarquies decadents. Davant d'aquesta nova situació, però, Thoreau va optar per recuperar la intimitat com a criteri moral i construï un pensament basat en la reivindicació del que els seus contemporanis consideraven "causes perdudes" (la natura, la llibertat interior, la intimitat, però també els drets dels esclaus negres i dels pobles indígenes).

Renegant d'una civilització basada exclusivament en el progrés material, que considerava incompatible amb la grandesa moral i amb la felicitat personal, l'obra de Thoreau permet construir tota una doctrina de la simplicitat, condició que considerava imprescindible per a la vida feliç. Com el seu amic Ralph Waldo Emerson (1803-1882), l'altre puntal del que s'ha anomenat "transcendentalisme" o "Escola de Concord", va creure sempre que al món hi ha dues menes de persones, les que viuen mirant només el present i es deleixen per l'artificiositat i les que posen l'accent a no trair-se elles mateixes, i a defensar les pròpies conviccions, malgrat que el món sovint els miri de mal ull. Només aquestes últimes, les que opten per viure d'acord amb la naturalesa i per resistir al poder, són les que de debò valen la pena perquè expressen la vida no domesticada.

Thoreau i Emerson són pensadors que, davant un nou món tecnològic, van tenir clar un particular imperatiu categòric, una radical exigència moral interna, que es resumeix en dos principis o "axiomes pràctics" per dir-ho com el vell Kant: no trair mai la pròpia consciència i no deixar-se vèncer per les aparences del poder o de la força bruta. Cal avançar, deia Emerson,

«enmig del Caos i l'Obscuritat», i kantianament, podem fer-ho perquè hem de fer-ho. Però això tan sols ho aconseguirem –a parer dels membres de l'Escola de Concord– si fonamentem la vida en la consciència i en la consideració de la dignitat igual de tots els éssers, confiant en la força dels principis morals i en la vàlua universal de les nostres conviccions. Amb Thoreau apareix per primera vegada en filosofia el que s'ha anomenat “radicalisme democràtic”, que tenia el seu antecedent en Rousseau i que en filosofia arriba fins a Bertrand Russell i Noam Chomsky, passant per John Dewey. Tant com un filòsof –i per a alguns un místic– fou, sobretot, un personatge mogut per una sensibilitat excepcional que construï una obra a contracorrent respecte al seu temps. Ha passat a la història com un home solitari, introspectiu, que valorava com a primer principi la intimitat, però des de la seva solitud va ser capaç de crear una filosofia de la dignitat radical inclusiva, que no tan sols donava per suposada la unitat del gènere humà per sobre de races i credos, sinó que reivindicava la profunda unitat de totes les formes de vida, amb una visió que avui anomenariem ecològica. Contraposant l'exuberància de la natura a la grisor de la tecnologia, el que Thoreau ens proposa és una via a la felicitat basada en l'autodomini.

Sempre va creure que el valor d'un humà rau en el valor d'allò que pot prescindir, en una recerca –també moral– de simplicitat radical. Quan se simplifica la vida –i aquesta és una bona lliçó de *Walden*– els problemes semblen més senzills i la feblesa no resulta una pèrdua sinó un guany, perquè els problemes ja no es plantegen en l'àmbit del poder sinó en el de la satisfacció amb un mateix. Òbviament, Thoreau no vivia als boscos de Concord o feia llargues excursions, fins al Canadà si calia, per allunyar-se dels seus contemporanis, sinó per comprendre'ls millor. Prendre distància sovint és l'única manera de veure-hi correctament. Quan els seus contemporanis pensaven que el triomf de la idea de progrés s'havia tornat irreversible i que, gràcies a la potència de indústria, els nous temps serien els de la llibertat i la dignitat humana, Thoreau es va negar a acceptar l'autoengany de la modernitat tecnològica. No es tractava tan sols de fer la crítica d'una humanitat que s'ha convertit en una eina de les seves pròpies eines. Decidí no col·laborar amb una idea de progrés que li semblava unilateral perquè era inhumana i optà per mirar-se el món que venia posant-hi tota la distància possible. En definitiva, la feblesa de l'home davant la natura val més que el poder cec d'una tecnologia finalment destructiva.

Thoreau sap que un progrés que produeix lletjor no pot fer-nos més lliures ni més feliços. A part que la destrucció de la natura posa la base per al menysteniment de la bellesa i la bondat humana. No vendre's, no abaratir la vida, no treballar en res que no tingui sentit fou un dels objectius més profunds de Thoreau. L'alternativa a una vida de riquesa material i d'explotació de la natura, com la que proposa el capitalisme, és la pobresa voluntària i la riquesa de la pròpia vida interior. Les seves conviccions morals deriven de vella saba igualitarista del protestantisme i arrelen en l'exigència de respecte absolut a la natura, en la reivindicació de la llibertat personal com a únic criteri moral i en la crítica de la civilització tecnològica que ens deshumanitza. No pot estranyar, doncs, que en un moment històric com el nostre, que es caracteritza per una mutació tecnològica i per una crisi ambiental sense precedents, Thoreau sigui cada cop més llegit a la recerca de criteris per a respondre a la crisi de l'humanisme.

Si el llegim com un clàssic és perquè va tenir una consciència perfectament lúcida –i un punt profètica– sobre la falsedat d'una idea de progrés que es basava simplement en devorar la natura mentre, al seu torn, els humans eren devorats pels artificis que ells mateixos havien bastit. Thoreau va ser capaç d'adonar-se de fets que passaven desapercebuts als seus contemporanis. Per comptes de caure en la retòrica del progrés va decidir retirar-se als boscos i defensar la natura salvatge per ser, com deia ell, «inspector nomenat per mi mateix de les tempestes de neu, dels llamps i trons i de la pluja». Va entendre que la tecnologia s'estava

expandint sobre la base d'una misèria moral immensa i d'una degradació cada cop més brutal de la dignitat humana i que calia recuperar l'espiritualitat no pas als temples, sinó en els boscos, les muntanyes i els rius. Finalment, l'obra de Thoreau és també significativa perquè fa explícita una denúncia de la confusió entre la vida democràtica i els procediments electorals, formalistes però buits. Tot plegat representa una nova manera de pensar el poder, com a domini sobre la pròpia vida més que com a domini polític, que potser pot il·luminar el nostre temps. Thoreau va escriure des del convenciment que la dimensió estètica i la moral no podien separar-se en la vida humana sense produir una infelicitat brutal i, a la fi, sense acostar-nos al col·lapse de la civilització. En un moment, com el nostre, de crisi de l'humanisme, de destrucció del medi ambient i de triomf creixent de les desigualtats, potser Thoreau és el filòsof de les causes inexorablement perdudes, però belles i alhora nobles. Era l'home que proposava una nova política, basada en la individualitat i en l'establiment de lligams forts amb la comunitat, centrada no pas en l'interès circumstancial sinó en l'experiència estètica i moral de la contemplació de la natura.

Una política de les emocions i de la intimitat que no sigui egoista ni tancada en un mateix ens continua fent falta avui, potser fins i tot més encara del que ell s'hagués imaginat mai. Thoreau és un demòcrata radical que basa la seva filosofia política tres consideracions bàsiques: la igualtat/germanor de tots els humans (que és una idea de forta arrel bíblica), la consideració de la bellesa natural com un criteri moral universal (de manera que allò immoral és també, inevitablement, lleig) i la primacia de la llibertat i de la consciència per sobre de qualsevol altra consideració (perquè d'ella en deriva la humanitat comuna). No estava d'acord amb el sistema del seu temps perquè bàsicament el considerava incapaç de promoure una emoció autèntica.

En l'elogi fúnebre de Thoreau, Emerson va dir que el seu amic «no tenia temptacions de combatre, ni apetits, ni passions, ni cap gust per les bestieses elegants» i el propi autor va escriure que volia viure «una vida deliberada», val a dir, «dedicada exclusivament a les coses essencials de l'existència». Tots els seus textos estan amarats d'aquesta convicció, un punt mística. Els seus llibres, començant per *Walden*, i també els seus escrits i conferències, aboquen a una nova concepció de la sacralitat de la vida, que respon a la nova forma de misèria espiritual que la revolució industrial estava provocant arreu del món. El progrés que embruta la natura – i allò que encara és pitjor, que mata la capacitat per a entendre el mal que estem fent a la terra; l'imperialisme que era, al seu moment, el motor amagat de la guerra amb Mèxic; o l'esclavisme que resultava del tot incompatible amb la concepció cristiana de la vida: vet aquí alguna de les denúncies que trobarem fàcilment en les obres de Thoreau. Si alguna cosa caracteritza l'autor és la seva capacitat per provocar preguntes que el pensament polític menysté, o que directament passa per alt, perquè no sap ni com plantejar-les. Qüestions com les de la infelicitat que produeix la tècnica, o la pèrdua de dignitat dels humans sotmesos a un domini despòtic de l'opinió pública, no importen habitualment als pensadors que s'interessen pel poder però no per les seves conseqüències. Però Thoreau no és un pensador estrictament polític, o en tot cas, la seva no és una teoria política fàcilment homologable, perquè arranca de la sensibilitat, de l'empatia i de la capacitat dels humans per viure a la terra prescindint de criteris de dominació – i optant, ben al contrari, per la bellesa i la integritat de totes les coses com a criteri decisiu.

És difícil copsar el valor polític de l'obra de Thoreau sense entendre que per a ell la natura no és només un món exterior a l'home, sinó que cada humà participa d'un profund sentit íntim que el vincula a la totalitat de la vida – i que alhora dona sentit també a l'experiència humana. En realitat mai no va reivindicar la seva pròpia saviesa, sinó que volia denunciar la misèria moral del seu temps. Cal insistir-hi; Thoreau va al bosc, però no és un eremita, sinó una persona

implicada en el seu moment. No un excèntric sinó algú que s'adona amb profunda estranyesa de la misèria del seu temps. Entendre la importància crucial de les coses que s'estaven perdent en la revolució industrial, mentre tot semblava ser guany, progrés i llibertats, implica una revalorització de la sensibilitat. Thoreau està convençut que un món lleig, malaguanyat i insensible, basat en la radical inhumanitat del progrés, no pot produir gent feliç perquè ha perdut els noms de les coses més bàsiques (les muntanyes, els ocells, els arbres) sense els quals la vida humana manca de sentit.

Per entendre el dolor del món cal desplaçar la mirada, perquè la percepció habitual de les coses (el "saber-ne massa") és la manera segura d'ofegar les diferències i d'acabar considerant "normal" el que hauria de ser en rigor inacceptable. El que trobem als seus textos és coratge cívic i integritat moral, no política de sostre baix sinó implicació personal en la *polis*, acompanyada d'una profunda llibertat interior per a denunciar allò que no ens sembla just i d'una nul·la capacitat d'autocompassió. Henry Miller ja va observar l'any 1946 que si algú gosés imitar la conducta de Thoreau no tan sols aniria a la presó, sinó que ningú, a diferència del que va succeir quan ell es va negar a pagar impostos per no afavorir la guerra contra Mèxic, no l'ajudaria a sortir-ne. Sobre la seva obra plana la convicció que cap govern al món no és prou savi ni prou bo com per exigir obediència a cegues, ni per tenir un poder que escanyi la individualitat. I que, al mateix temps, resistir al poder demana no ser part tampoc de cap altre poder alternatiu. Relaxar-se, prendre's les coses amb tranquil·litat –"pensar com una muntanya", com demanarà gairebé al cap d'un segle l'ecologisme radical– és també un esforç per plantejar la filosofia des d'un altre punt de vista, que no separa les idees de la vida.

Hi ha dues maneres molt diferents de fer filosofia. Per als moderns, des de Descartes i Locke, la filosofia és, bàsicament, una tècnica de respondre preguntes i de teoritzar el món, fent-lo així comprensible a la raó. És la filosofia dels professors que treballen sobre les idees com qui dissectiona cadàvers procurant que res els afecti. La manera de filosofar segons Thoreau és, però, la dels filòsofs antics, la d'Heràclit, Sòcrates, els estoics i Marc Aureli, que consideraven la filosofia com una forma de vida i no com una abstracció conceptual. Optar per la filosofia com a forma de vida significa incorporar-la a la cada moment de l'existència. Viure filosòficament significa no posar distància entre pensament i vida. Així pensar el món i transformar-lo no són dues activitats diferents, sinó que s'impliquen mútuament. En la filosofia com a forma de vida que planteja Thoreau no hi ha lloc per a la fredor conceptual, ni per a la distància respecte a les emocions. Les idees i els objectes viuen al mateix món que els sentiments i ens afecten per igual. Viure i pensar seguint el model de la natura no és una feina que es pugui fer des de laboratoris o biblioteques. Cal fer-ho, com Thoreau a *Walden*, «tant de temps com sigui possible, lliures i sense cadenes».

.....

Aquest llibre presenta tres assaigs representatius de Thoreau, com un primer tast per a continuar després altres lectures. *L'esclavitud a Massachussets* és un dels seus textos polítics més importants. No només s'hi desenvolupa un argumentari contra l'esclavatge i una reflexió sobre el paper de la moral en les decisions polítiques. Hi trobem també una reflexió sobre un tema central de la filosofia política del liberalisme: el principi de consentiment, tal com havia estat formulat per Locke, l'autor del qual deriven les idees bàsiques de la Constitució americana. S'hi argumenta que quan trenca amb el principi de consentiment un govern es torna injust i, en conseqüència, es fa també il·legítim. El govern –qualsevol govern que sigui– resulta sempre sospitós d'abús i perversió i cal, en conseqüència, una ciutadania activa que el vigili i estableixi límits per impedir. Però Thoreau no era de cap manera un anarquista. No es proposa negar el

govern, no desmuntar-lo, sinó exigir-li que sigui millor. Al seu text *Del deure de la desobediència civil*, Thoreau va escriure que «l'única obligació que tinc dret a assumir és la de fer en tot moment allò que considero propi» i que «la llei mai no ha fet els homes ni una polzada més justos». Sense sensibilitat moral, la llei no serveix per a res i, més aviat al contrari, pot resultar contraproduent: Viure és diferent –i més poderós– que simplement existir i el legalisme més aviat mata la vida. Lluitar contra l'esclavitud és fer-ho en nom d'una llei més poderosa que la merament jurídica i que «una llei que no manté el nostre lligam amb la humanitat» és simplement pura injustícia.

L'hostaler és un breu apunt sobre allò que Thoreau entén per la humanitat més profunda de l'home, que no és pura racionalitat sinó capacitat de convivència, de confort i d'agradable hospitalitat viscuda amb senzillesa. «Potser als ulls dels déus, la casa de pagès és més sagrada que el Partenó» i l'hostaler expressa la dimensió de la proximitat, de la franquesa humana, servicial sense servilisme, que ens fa sentir-nos membres d'un món comú, més enllà de les diferències circumstancials que estableix el poder i la riquesa. Diuen els antropòlegs que la “comensalitat”, el fet, senzill i primari, de compartir taula i menjar, és el principi de tota societat humana. Menjar junts és una forma de compartir absolutament primària i l'hostaler vindria a ser el sacerdot d'aquest ritual primari. «L'usar bé de beure i menjar», per dir-ho com l'escriptor gironí del segle XIV Francesc Eiximenis, i el bon servei d'un hostel tenen un punt de sacralitat. Sense altra pretensió, però al mateix temps amb absoluta consciència del seu paper de mitjancer en les trifulgues humanes, l'hostaler de Thoreau és també el símbol moral del necessari acolliment de tothom – que fonamenta la vida humana des de la necessària calidesa que ens permet establir comunitat.

La successió dels arbres del bosc no és potser un text tan reeixit des del punt de vista literari, però expressa molt bé la tesi de la reverència per la natura que Thoreau considera un principi bàsic de la vida moral. Sembla que als seus darrers anys, mogut també per la lectura de Darwin, Thoreau va estar temptat d'escriure una mena de Història Natural de Nova Anglaterra, feta d'observacions extretes de les seves excursions i del seu coneixement dels boscos i dels animals –particularment dels ocells. En aquest text hi trobem la mirada del naturalista fonent-se amb la del filòsof panteista, incapaç d'entendre l'home al marge del seu medi natural. Amb l'excusa d'analitzar «un tema purament científic», ens mostra no tan sols la moral sinó la bellesa interna que es deriva dels principis biològics i que forneix també una norma de vida feta de bondat i d'equilibri. De la natura salvatge els humans «no podran extreure or, però sí el valor que representa l'or», ens diu Thoreau. Potser tan sols els poetes poden entendre que l'or autèntic no és el de la pura matèria. Si Thoreau ens ajuda a entendre això, la seva obra no haurà passat debades sobre la consciència humana. Tant de bo aquestes planes ensenyin a no esquivar, ni lamentar, ni criticar la vida, sinó acceptar-la amb gratitud. Això és el que Thoreau hauria volgut.

Pròleg a *L'Hostaler i altres assajos*. Girona: Rupes Nigra, 2019